

УДК 316.7:001.102]:004

Марія Макарова,

кандидат культурології,

доцент кафедри бібліотекознавства та інформології

Київського університету імені Бориса Грінченка

Інформаційна культура: суспільні та особистісні аспекти пізнання

У статті здійснено спробу розкрити зміст одного з основних понять сучасного інформаційного суспільства — інформаційної культури — у контексті суспільного та особистісного аспектів. Увагу акцентовано на детермінованості процесу формування інформаційної культури інформаційно-комунікаційними технологіями. Розглянуто знання і вміння, потрібні для здійснення ефективної інформаційної діяльності, а також складники інформаційної культури особистості.

Ключові слова: культура, інформаційна культура, інформація, комунікації, особистість, суспільство.

Постановка проблеми. Сьогодні гостро постало питання ефективного використання інформації, що актуалізувало потребу з'ясувати зміст і значення інформаційної культури (ІК) особистості та суспільства, позаяк від цього залежатимуть базові знання та вміння майбутніх фахівців у сфері пошуку і семантичного опрацювання інформації, а також рівень культури її споживання.

Загальновизнано, що інформаційна культура — це, певною мірою, показник рівня розвитку особистості, її освіченості, грамотності. Сьогодні без своєчасного і повного забезпечення необхідною інформацією, вміння швидко, якісно й адекватно її сприймати, зберігати, обробляти, використовувати і передавати ефективно функціонувати і розвиватися не може жодна сфера буття людини.

Аналіз публікацій з теми. Аналіз поняття інформаційної культури особистості проводиться в межах різних наук. Зокрема, представники філософських шкіл досліджували сутність інформації, її значення в житті різ-

них спільнот (Р. Декарт, Ф. Бекон, П. Гольбах та ін.). Певні аспекти інформаційної реальності фахівці розглядали з позиції впливу інформації та специфіки інформаційних конфліктів (О. Ахієзер та ін.). Внесок у вивчення інформаційного поля як детермінованої системи зробили М. Моїсеєв, А. Урсул, який, зокрема, висловлював ідею єдності світу в інформаційному плані, та ін.

Аналіз наявних робіт дає змогу зробити висновок, що більшість дослідників ролі інформації в сучасному суспільстві розглядають її з погляду конкретної науки, що звужує розуміння сутності феномена інформаційної культури. Крім того, спостерігаємо недостатню розробленість питань, пов'язаних із суспільними та особистісними аспектами пізнання інформаційної культури, детермінованої сучасними соціокультурними процесами.

Отже, метою пропонованої статті є виявлення змісту суспільного та особистісного аспектів пізнання інформаційної культури.

Виклад основного матеріалу. У сучасному соціумі інформаційна взаємодія між людьми відбувається у формі різнохарактерних соціальних відносин, зумовлених діяльністю, рівнем освіти індивідів та іншими чинниками. Однак стрімкий розвиток інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ), зростання обсягу інформаційних потоків, підвищення вимог до рівня освіченості людини тощо все більше актуалізують потребу у знаннях і вміннях, адекватних суспільним вимогам, особливо це стосується здатності опрацювати інформацію. Саме від навичок її отримання, обробки та використання залежить рівень ІК особистості. Зі свого боку, інформаційна культура закладає фундамент успішної життєздатності індивіда, його самовираження та інтелектуального розвитку, реалізації власного потенціалу.

Отже, ІК визначає культурний рівень сучасної людини, а також відображає її активну творчу діяльність і, власне, розвиток як її суб'єкта. Інформаційна культура передбачає, що особистість має володіти певними знаннями та, відповідно, вміння їх застосовувати в обраній сфері, а також розширювати і поглиблювати. Використання знань набуває значущості лише у творчості, реалізованій у будь-якій сфері діяльності людини, а тому мотиви творчості та діяльності є природною психологічною компонентою такої характеристики особистості, як інформаційна культура.

Виходячи з викладеного, можна зробити висновки, що ІК особистості та проблеми її формування належать до одного з пріоритетних напрямів наукового дослідження. На теперішній час вже нагромаджено певні наукові здобутки у цій сфері, серед усієї сукупності яких виокремимо такі положення:

— інформаційна культура — це явище інтеграційного характеру, досліджуване з позицій різних наукових дисциплін, проте його однозначного розуміння досі не вироблено;

— рівень інформаційної культури відчутно впливає на успішність діяльності особистості й розширює свободу її дій; уміння знаходити і використовувати інформацію, а також позиціонувати себе в професійному товаристві впливають на соціальний статус так само, як отримана освіта, економічне й соціальне становище сім'ї та інші соціальні чинники;

— інформаційну культуру особистості розглядають як готовність і здатність до самоосвіти, що дає змогу виокремити такі складники ІК: розуміння причин невизначеності інформаційних потреб; розуміння причин неповноти окремих текстових повідомлень і потреби аналізу "документального шлейфа" об'єкта; вміння переробляти великі масиви інформації з використанням формалізованих методик; розуміння важливості професійного спілкування та здатність підтримувати і розширювати ділові контакти; вміння чітко і доказово викладати результати власних досліджень;

— інформаційна культура виявляється в інформаційному поведженні людей, яке, з одного боку, відображає активність особистості як суб'єкта, його вміння орієнтуватися в інформаційному просторі, а з другого — міру доступності та комфортності використання сукупних інформаційних ресурсів або, інакше

кажучи, ті можливості, що їх суспільство надає індивіду, який прагне до самовдосконалення та професійного розвитку;

— у умовах щоденного використання інформаційних технологій у всіх сферах професійної й дозвілєвої діяльності, становлення нового "комп'ютерного покоління" особливого значення набуває вироблення інтелектуальних навичок, спрямованих на роботу з "контекстом": відбір та оцінювання першоджерел, їх аналіз і коректне використання [1].

Важливість формування інформаційної культури особистості цілком усвідомлена, про що, як зазначалося, свідчать дослідження представників багатьох галузей знань: бібліотекознавців, фахівців з інформатики, культурологів, соціологів, філософів. Однак вони розглядають інформаційну культуру по-різному. Зокрема, спеціалісти з інформатики пов'язують її з комп'ютерною грамотністю й умінням працювати в електронних мережах, соціологи — з орієнтацією людини в мінливих соціальних умовах, здатністю адаптуватися до них, критично і самостійно оцінювати дані. Культурологи та філософи підходять до проблеми ширше: вони вбачають в інформаційній культурі спосіб життєдіяльності людини в інформаційному суспільстві, складний процес формування культури соціуму. Кожен із цих поглядів обгрунтований, але при цьому вивчає об'єкт дослідження — інформаційну культуру — з урахуванням відповідної методології, що й призводить до багатозначності поняття. Складність визначення змісту ІК також пов'язана з появою терміна "інформаційний світогляд", котрий зазвичай тлумачать як сукупність уявлень про інформацію, інформаційні ресурси, інформаційні системи, інформаційні технології, інформатизацію, інформаційне суспільство тощо, а також обумовлені цими поглядами переконання, ідеали, принципи пізнання й діяльності людини.

Найприйнятніше визначення інформаційної культури, на нашу думку, сформульовано у праці Н. Гендіної: "Інформаційна культура особистості — одна зі складових загальної культури людини; сукупність інформаційного світогляду і системи знань і умінь, що забезпечують цілеспрямовану самостійну діяльність з оптимального задоволення індивідуальних інформаційних потреб з використанням як традиційних, так і нових інформаційних технологій. Є найважливішим чинником успішної професійної та непрофесійної діяльності, а також соціальної захищеності особистості в інформаційному суспільстві" [2, с. 32]. У цій дефініції виокремимо важливий момент у розумінні змісту ІК: інформаційна культура особистості передбачає не лише певні навички з отримання інформації, а й здатність створювати власні інформаційні продукти у процесі інформаційної діяльності. Відповідно, актуалізується проблема високого рівня вербальної комунікації індивіда, яка, разом із читанням і слуханням, становить фундамент інформаційної культури.

Формування ІК особистості відбувається на всіх стадіях її онтогенезу і пов'язане з психічним, мовним і соціокультурним розвитком індивіда, а отже має відбуватися в межах освітнього процесу. При цьому, зважаючи на тенденції та масштаби поширення інформа-

ційно-комунікаційних систем, в освоєнні інформаційних технологій (комп'ютерної грамотності, компетентності, культури) важлива інтеграція зі змістом освітньо-виховного процесу. Така вимога зумовлена обставиною, що людина в інформаційному суспільстві піддається впливу процесів інформатизації й відповідно змінюється. При цьому слід мати на увазі, що відносини індивіда з інформаційними технологіями (ІТ) відрізняються складністю і суперечливістю, оскільки останні можуть впливати на особистість і суспільство як з урахуванням принципів гуманізму, так і без них. ІТ як потужне знаряддя досягнення людиною світу та засіб створення умов для творчої діяльності замінюють вербальний чи аудіовізуальний спосіб пізнання дійсності, та навіть більше — створюють ілюзію занурення у штучний, уявний світ, який сприймається як реальний. Крім того, розвиток інформаційно-обчислювальної техніки впливає на формування нових видів професійної зайнятості, зокрема інформаційної діяльності як самостійного виду інтелектуальної праці. Одночасно змінюється й її характер: вона стає творчою, а масштаби застосування наукових знань у процесі виробництва з кожним роком зростають. Творчий характер праці передбачає, що до роботи з новими технологіями мають бути залучені креативні особистості, здатні за допомогою нестандартних ідей підвищувати продуктивність праці в різних галузях виробництва, ефективніше використовувати людські та матеріальні ресурси.

Інформаційна діяльність інтегрує сучасну людину в нове коло культурних взаємодій і багато в чому впливає на усвідомлення нею власної ролі в соціальній культурі. Отже, як підґрунтя соціокультурної динаміки суспільства і життєдіяльності сучасної людини слід визнати об'єктивні процеси її інтелектуалізації й технологізації. Вкрай важливо враховувати цю тенденцію при підготовці майбутніх фахівців, оскільки від рівня особистої інформаційної культури залежить культурне обличчя суспільства загалом.

Не випадково сьогодні рівень ІК насамперед пов'язаний із навичками роботи з технічними пристроями — від телефона до персонального комп'ютера і комп'ютерних мереж, а також здатністю використовувати у діяльності новітні інформаційні технології та програмні продукти. Однак водночас індивід має володіти й іншими, не менш важливими вміннями, від яких безпосередньо залежить його успішне спілкування з людьми. Йдеться про здатність формулювати потребу в інформації; вміння отримувати її з друкованих та електронних джерел, представляти в зрозумілій формі та ефективно використовувати; володіння основами аналітичного перероблення інформації; знання особливостей інформаційних потоків у певній сфері діяльності; вміння зберігати власну інформацію.

Отже, ІК характеризується навичками пошуку нової інформації, що передбачають, крім суто технічних аспектів, розуміння можливих труднощів при усуненні інформаційного дефіциту, а також усвідомлення того факту, що будь-яке професійне читання є засобом отримання нових знань. На основі аналізу наявних здобутків у сфері вивчення ІК, до її змісту, крім наведених, додамо такі складники: культура читання і

сприйняття інформації, розуміння особливостей сучасних текстових повідомлень і потреби аналізу всього масиву інформації з досліджуваного питання; вміння переробляти великі масиви інформації з використанням комп'ютерних технологій та інтелектуальних методик (наприклад, контент-аналізу); вміння генерувати власні бази даних і обслуговувати особисті пошукові системи; розуміння важливості міжособистісного професійного спілкування для ефективної трудової діяльності; прагнення підвищувати рівень комунікаційної компетентності; виховання толерантності до чужих поглядів і думок, готовність не лише отримувати, а й віддавати знання; вміння знаходити партнерів для спільної діяльності, застосовуючи для цього телекомунікаційні канали зв'язку; вміння чітко і доказово викладати результати власної роботи з урахуванням рівня підготовленості цільової аудиторії; знання норм, що регламентують використання інтелектуальної власності. Від ступеню сформованості цих складників залежить успішність реалізації потенціалу особистості, межі розширення свободи її дій [5].

Нині вміння знаходити та використовувати інформацію впливає й на соціальний статус людини. Така тенденція дає змогу припустити, що в суспільстві знань обов'язковою умовою входження в інтелектуальну еліту стане рівень інформаційної культури особистості. Оскільки йдеться про соціальний аспект, то формування ІК має відбуватися за умови засвоєння й певних духовно-моральних, політичних, правових та естетичних цінностей. Адже індивід має не лише адекватно відображати об'єктивний світ, а й емоційно переживати, оцінювати явища з гуманного й антигуманного погляду. Це актуалізує потребу врахування в сучасній системі навчання вимог епохи інформатизації, тобто така освіта, з одного боку, має формувати комп'ютерну грамотність і компетентність, а з другого — переорієнтуватися з наукової моделі на культурну. Від змісту наявних проєктів розвитку освітньої системи безпосередньо залежить інформаційна культура не лише особистості, а й суспільства загалом.

Висновки. Відповідно до суб'єкта, що є носієм ІК, розглядаємо її на двох рівнях: інформаційна культура особистості та інформаційна культура суспільства. Їх тісний взаємозв'язок полягає в тому, що особистісні аспекти інформаційної культури напряму залежать від інформаційної культури суспільства. Принциповий вплив на ІК, як особистості, так і суспільства, чинять нові інформаційні технології. Саме інформація та знання стають у сучасному глобалізованому світі головними чинниками життєдіяльності людини.

Інформаційна культура особистості сьогодні є одним з найважливіших елементів ефективної професійної та непрофесійної діяльності. Успішність людини безпосередньо залежить від того, наскільки вона здатна знаходити, отримувати, адекватно сприймати і продуктивно використовувати нову інформацію.

Перспективу подальших досліджень становлять чинники, завдяки яким в освітній системі формується інформаційна культура майбутніх поколінь, а також з'ясування ролі бібліотек навчальних закладів у розвитку інформаційно-освітнього простору як важливого механізму виховання інформаційної культури майбутніх фахівців.

Список використаної літератури

1. Брежнева В. В. Информационная культура и социальная защита личности / В. В. Брежнева. — Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/informatsionnaya-kultura-i-sotsialnaya-zaschita-lichnosti>. — Загл. с экрана.
2. Гендина Н. И. Информационная культура личности: диагностика, технология формирования : учеб.-метод. пос. Ч. II / Н. И. Гендина, Н. И. Колкова, И. Л. Скипор. — Кемерово : Кемеровская гос. академия культуры и искусств, 1999. — 146 с.
3. Информационная культура личности: прошлое, настоящее, будущее : Междунар. науч. конф., Краснодар—Новороссийск, 11—14 сент. 1996 г. : тез. докл. / [науч. ред. И. И. Горлова, Ю. С. Зубов]. — Краснодар : КГАК ; Москва : МГУК, 1996. — 490 с.
4. Информационная эпоха: вызовы человеку / под ред. И. Ю. Алексеевой и А. Ю. Сидоровой. — Москва : РОССПЭН, 2010. — 335 с.
5. Казанцева В. П. Информационная культура личности: социально-философский анализ : автореф. дис. ... канд. филос. наук / Казанцева Вера Павловна. — Красноярск, 2008. — 19 с.
6. Кононученко Л. Становлення та розвиток теорії інформаційних потреб користувачів документно-інформаційних установ / Л. Кононученко // Вісник Книжкової палати. — 2004. — № 7. — С. 42—43.
7. Костина А. В. Тенденции развития культуры информационного общества: анализ современных информационных и постиндустриальных концепций / А. В. Костина. — Режим доступа: http://www.zpu-journal.ru/e-zpu/2009/4/Kostina_Information_Society/. — Загл. с экрана.
8. Моисеев Н. Н. Информационное общество: возможности и реальность / Н. Н. Моисеев // Полис. — 1993. — № 3. — С. 6—14.
9. Прудникова О. В. Інформаційна культура українського суспільства: цивілізовані стандарти та вітчизняні реалії / О. В. Прудникова // Філософія науки: традиції та інновації. — Суми, 2013. — № 2 (8). — С. 227—238.
10. Столяров Ю. Н. Сущность информации / Ю. Н. Столяров. — Москва : ГИИ, 2000. — 120 с.
11. Урсул А. Д. Проблемы информатизации и информационного общества / А. Д. Урсул // НТИ. — Сер. 2. — 1991. — № 6. — С. 17—18.
12. Флорида Р. Креативный класс: люди, которые меняют будущее / Р. Флорида. — Москва : Классика XXI, 2005. — 430 с.

В статье предпринята попытка раскрыть содержание одного из ключевых понятий современного информационного общества — информационной культуры — в контексте общественного и личностного аспектов. Внимание акцентировано на детерминированности процесса формирования информационной культуры информационно-коммуникационными технологиями. Рассмотрены знания и умения, необходимые для осуществления эффективной информационной деятельности, а также составляющие информационной культуры личности.

The article attempts to reveal the content of one of the key concepts of the modern information society — information culture — from the point of view of social and personal aspects. The attention is paid to the determinism of the process of formation of information culture by information and communication technologies. The necessary knowledge and skills necessary for the effective information activity, as well as components of the information culture of the personality are given.

Надійшла до редакції 18 грудня 2017 року